

GIOVANNI BATTISTA BODONI.

(1740—1813.)

(Három szövegképpel.)

Olaszország — a torinói kir. nyomdászati szakiskola és a milanoi «Il Risorgimento» című folyóirat kezdeményezésére — nagyobb ünnepekkel ülte meg az ősszel Giovanni Battista BODONI, a kiváló olasz betüöntő és betüszedő halálának századik évfordulóját.

Ebből az alkalomból a BODONI-féle alkalmi kiállításon kívül megnyitották Torinóban a Castello Medioevalé-ban az első olasz nemzeti könyv-múzeumot (Museo nazionale del libro) és megtartották a technografikai művészetek nemzeti kongresszusát.

A torinói kir. nyomdászati szakiskola, a BODONI tiszteletére rendezett ünnepélyek szervezésén kívül derekasán közreműködött a Nemzeti könyv-múzeum alakulásában is. Főleg neki köszönhető, hogy a Múzeum majdnem ezer fakszimile és eredeti darabból álló gyűjteménye immár képes meglehetősen hű képet nyújtani az olasz könyv fejlődéséről.

Giovanni Battista BODONI¹ 1740-ben február 26-án született Saluzzóban. A szó szoros értelmében született nyomdász volt.

¹ Piero BARBERA. G. B. Bodoni (Profilí N. 28). A. F. Formiggini ed. Genova 1913.

Raffaello BERTIERI. L'arte di G. B. Bodoni. Bertieri e Vanzetti ed. Milano 1913. (E műben Giuseppe FUMAGALLI írja BODONI életét.)

Dino MANTOVANI. Il re dei tipografi, tipografo dei re. (G. B. Bodoni 1740—1813.) «La Lettura» 1913. májusi számában.

Aldo SORANI. Giambattista Bodoni. «La Bibliofilia» 1913. szept. számában.

A BODONIRA vonatkozó teljesebb bibliográfiát lásd az elsőnek említett két mű függelékében.

Atyai nagyapja — ugyancsak nyomdász — feleségül vette egyedüli leányát annak a Niccolo VALLAURINAK, aki 1669-ben újból meghonosította Saluzzóban a nyomdai tevékenységet. Ekkor ugyanis

1. kép. BODONI arcképe.

a saluzzói örgrófságot végérvényesen hozzátartolták a savoiai hercegséghez s így megszűntek a francia királyok elleni hosszú háborúskodások. Édes atya a cavallermaggiore-i GIOLITTI nyomdász családból származó Paola Margheritát vette el. Említett GIOLITTI család pedig rokonságban volt a hasonló nevű és Trino Monferratóból származó nyomdászcsaláddal, amely a XVI. században híres

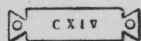
és hosszúéletű nyomdának vetette meg alapját Velencében. Már gyermekkorában nagy hajlandóságot árult el a rajzolás iránt és szenvedélyesen gyűjtötte a rézkarcokat. Miután elvégezte a saluzzói kollégiumban az ott elvégezhető tanulmányokat, atyjának a nyomdájába került és fába faragott nyomdadíszekkel és vignettáival nemsokára bizonyos hírnévre tett szert nemcsak szülővárosában, hanem magában a fővárosban, Torinóban is.

Tízennyolc éves korában szülővárosát és az atyai nyomdát keveselni kezdte: megunta a külföldről behozott, unalmasan egyforma és idegen betűk szedését. Új, megfelelő betűket teremteni, önállóan eljárni: ez volt vágya. Ilyen hangulatban Rómába megy, ahol 1758-ban, Costantino RUGGERI apát támogatásával alkalmazást nyer a Congregatio Propagandae Fidei hires nyomdájában. A Collegium Sapientiae-ben elsajátítja a keleti nyelvek alapelemeit. Ekkor a Congregatio P. F. nyomdája megbizzza az exotikus nyelvek elaggott és munkaképtelen szedőjének a helyettesítésével. E minőségben kezdte vénsni egy tibeti abécének és egy arab-kopt miscskönyvnek betűit. Sikerült munkájával méltó feltűnést keltett. Sokkal tanulságosabb és nehezebb munka elvégzésére vállalkozott nemsokára, amidőn RUGGERI apát megbízásából kitisztította, elrendezte és megállapította azon keleti betűk poncait, amelyeket két századdal azelőtt V. SIXTUS pápa francia metszőknél rendelt meg és amelyek a legnagyobb rendetlenségben heverték a nyomda egyik pincéjében. Munkaközben föltámadt benne a betűvésés és betűöntés régebben is érzett hajlama. Ez irányban is kezdett dolgozni s így megvetette későbbi dicsőségének alapjait.

Jótevőjének RUGGERI apátnak 1762-ben bekövetkezett tragikus halála és a Congregatio P. F. prefektusának SPINELLI biborosnak a következő esztendőben bekövetkezett elhunytá annyira elkedvtelenítette, hogy otthagytá Rómát. Azzal a szándékkal utazott Salluzzóba, hogy Londonba, az akkori nagy nyomda-központba, költözködik át, még pedig örökre.

Az olasz betűöntés és betűszedés szerencséjére azonban Torinóban súlyosan megbetegedett, úgy hogy kénytelen volt londoni útjáról lemondani. Felgyógyulván Torinóban betűöntő-

műhelyt nyitott. Ott is maradt volna, ha DU TILLOT, a pármái herceg kormányzójának utasítására, PACIAUDI, a kir. könyvtár

ORATIO DOMINICA

L A T I N E .

Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum; adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem: sed libera nos a malo. Amen.

Ex versione S. Hieronymi.

2. kép. A Miatyánk többnyelvű kiadásának lapja.

igazgatója, nem hívja Pármába, az akkoriban létesített hercegi nyomda élére. Első teendője betüöntődének a föllállítása volt. Ezáltal fölszabadította a hercegi nyomdát a párizsi FOURNIER monopoliума.

alól, aki addig majdnem minden olasz nyomda betűszállítója volt. 1771-ben kiadta a *Saggio tipografico di fregi e maiuscole* című művét, amelyhez ő maga tervezte, véste és öntötte a betűket és a diszítményeket. Ezeken még érezni FOURNIER és a legdivatosabb olasz nyomdászok hatását, de gondos összeállításukban minduntalan találkozunk BODONI azon törekvésével, hogy Aldo MANUZIO és Arrigo STEFANO nyomdokain haladva, tiszta, tartós és tetszetős betű-típusokat adjon.

Nagy szenvedéllyel foglalkozott az exotikus nyelvek betűivel s így képzelhető nagy öröme, amidőn 1775-ben CARLO EMANUELE piemontei hercegnek XVI. LAJOS francia király nővérével, MARIE ADELAIDE-del kötött házassága alkalmából 25 nyelven kiadta *Epitalami* című művét. Ez BODONI első jellegzetes könyve, amely mint az udvaroknak szánt tiszteletpéldány, csakis száz példányban jelent meg. A könyv kiállítása természetesen fejedelmi. Legelől az akkoriban választott VI. PIUS pápához, II. VIKTOR AMADÉ királyhoz, a menyasszony fenséges anyjához és a fenséges házaspárhoz intézett 1—1 bőbeszédű latin dedikációt találunk. Ezeket számos cimer- és arckép rézkarca diszíti. Következik a 25 augurális epigráf, köztük 20 megannyi exotikus nyelven, Gian Bernardo DE ROSSI poliglotta apát fordításában. Minden egyes epigráf mellett a megfelelő latin fordítás PACIAUDI apát tollából.

BODONI e munkájával elérte azt, ami nyomdász lelkének álma volt. Előállított egy kiváló szépségű könyvet, melyben az arány és a tér iránti érzék felülmulhatatlan tudatával elhelyezett tiszta, fekete betűi rendeltetésükhöz képest érvényesülnek a széleskeretű nagy fehér lapokon. Oly nyomdai terméket állított elő, melyhez hasonlót, az ő idejében, senki más előállítani nem tudott. Művét királyának és szülővárosának ajánlotta. Saluzzo két értékes ezüst gyertyatartóval, a király pedig színarany dobozkával viszonzta a művészi ajándékot; a doboz a torinói pénzverdében vert összes arany érme hat példányát rejtette magában.

Egymást követik most az *Epitalami*-hoz hasonló nyomdai termékek: udvari tiszteletpéldányok, alkalmi dedikációk stb., amelyek semmiféle irodalmi értékkel nem bírnak, de amelyek kielégítették

BODONI nyomdász-ambícióját. Mi ebben esetleg tevékenységének lealacsonyítását látjuk, de az ő korában más volt a felfogás.

Hírneve egyre nő. Nincs az a fejedelem, aki Pármában átutaztában, ne látogatna el a nyomdászok fejedelméhez: II. JÓZSEF császár 1769-ben, IV. FERDINAND nápolyi király 1785-ben, stb. III. KÁROLY spanyol király udvari nyomdásszá nevezi ki; fia IV. KÁROLY pedig évi 6000 realnyi tiszteletdíjban részesíti, amelyért BODONI részéről semmiféle ellenszolgáltatás nem jár. Később Napoleon 3000 franknyi évi járandóságot — az akkori járandóságok maximumát — utalványoztat részére. Hozzá fordul exotikus betűkért maga a Congregatio Propagandae Fidei nyomdája. Portugália királya nála rendeli az indiai Goa-gyarmatban szükséges malabarikus betű-típusokat. Az akkoriban divatos költők nála szerették volna nyomtatni műveiket. Ebben a szerencsében csak Vincenzo MONTINAK volt része (meg is irigyelték érte), akinek *Aristodemo* című művét 1786-ban a szokott gonddal adta ki.

Munkássága természetesen ki volt téve a kritikának is. Benjamin FRANKLIN, híres amerikai kollegája, sok kifogásolni valót talált műveiben. Sűrű volt köztük a levelezés 1787-ben. Általánosságban azt gáncsolták rajta, hogy művei túl vannak halmozva sok mindenféle kétes izlésű diszítménnyel. BODONI az igazságos kritikákat szívesen vette és állandóan azon volt, hogy művészetét tökéletesbítse.

Művészetében forduló pontot jelent az 1788-ik esztendő. Akkor ugyanis másodszor megfordult Rómában, ahol VI. PIUS pápa, a klasszikus római világ barátja és restaurátora szívesen fogadta. BODONI művész volt és mint művész, WINKELMANN és Ennio Quirino VISCONTI kutatásainak hatása alatt, nagy figyelemmel nézte meg a múzeumokat, az ásatásokat, tanulmányozta a föliratokat, rajzokat készített stb., egyszóval teli tüdővel magába szívta a klasszikus világ levegőjét.

Küszöbön állott a kor, amelynek hivatása lett klasszikus formákba burkolni a forradalmat és a császárságot. BODONI, akinek izlése és művészi lelke együtt lüktetett kora izlésével és művészi lelkével, megérezte a már folyamatban lévő stílárís átalakítást.

A tipografiában — amelyet ő a szépművészetek közé sorolt — azt a helyet töltötte be, amelyet MONTI a klasszicizáló költészetben, CANOVA a szobrászatban, CAMUCCINI és APPIANI a festészetben, CAGNOLA és BONSIGNORE az építészetben.

Midőn NAPOLEON napja fölragyogott, BODONI sietett dicsőségének magasztalására az akkor divó művészi stílusban és a már említett művésztársaival egyetemben a görög finomsággal párosodó római nagyszerűsége törekedett.

FIRMIAN, MÁRIA TERÉZIA bölcs lombardiai kormányzója, a milánói kir. nyomda vezetésével kínálja meg. Rómába csalogatja DE AZARA spanyol követ, aki a latin klasszikusok remek kiadását szeretné rábizni. A pármái herceg természetesen nem engedi elutazni, de kárpótlásul megengedi neki, hogy a hercegi palotában magánnyomdát szereltesse fel. Ebben a külön e célra készült betűkkel és gépekkel (amelyek melleleg megjegyezve még semmi-
ben sem különböztek az eredeti GUTENBERG-féle némileg átalakított ős szőlőpréselőtől) Ennio Quirino VISCONTI felügyelete alatt megkezdte az említett klasszikusok nyomtatását 12 folio-kötetben. Az első kötet — a HORATIUSÉ — 1791-ben látott napvilágot. Innen és ettől datálják az igazi tiszta bodonianus kiadásokat. Ettől kezdve ugyanis BODONI a betűn kívül semmiféle díszet nem alkalmaz könyveiben. Ettől kezdve műveiben csakis a tiszta tipografikus elv érvényesül és jut kifejezésre; a tökéletességet csakis a betűk rajzával, elhelyezésével és nyomtatásával igyekeznek elérni.

Ötven éves korában elvette Paola Margherita DALL' AGLIÓT. Átadta neki háztartásának a vezetését, ő pedig elzárkózott nyomdájába.

Amint a CALLIMACUSBÓL kitűnik (ennek finom pergamentre nyomott egyedüli példányát a torinói városi könyvtár őrzi) új olasz és görög betű-típusokat öntött. Kiadta folióban, fejedelmek és bibliofilok rendelésére, VIRGILIUST, LONGINUST, *Krisztus követését*, a *Gerusalemme Liberatát* (minden lapon két oktáv-strofával), a *Divina Commediát*, Dionisi DA VERONA kritikai kiadásában és számos más latin és olasz klasszikust. TACITUST, hogy a kiadás minél értékesebb legyen, harminc példányban nyomatta ki csak.

Midőn elküldte DE AZARÁNAK MONTI *Aristodemóját*, a spanyol követtől e sorokat kapta: «La ringrazio della tragedia, che non ho letta e che non leggerò, ma la terrò cara per la bellezza della stampa.» MONTI, a költő, megsértődött volna, de nem BODONI, aki csak a könyvet, mint olyant és a betűk elrendezését látta, aki a nyomdai termékben még nem ismerte föl a kultúra, a gondolat terjedésének demokratikus, olcsó és hatalmas eszközét. A bekövetkezett forradalom 1797-ben elsöpörte a csendes pármái herceget is, de a BODONI nyomdáját nem forgatta föl. Ez pedig neki teljesen elegendő volt: nyugodtan folytathatta könyveinek kinyomását, betűinek, poncainak tervezését és öntését. A franciáktól is számos és jelentős megbízásokat kapott. Kettőt említünk, a legfontosabbakat: az *Iliászt* és az *Oratio Dominicát*.

Az *Iliász* folió-kiadása hat évig tartott: 1809-ben nyujtotta át első példányát NAPOLEONNAK LUIGI LAMBERTI Saint-Clouban. Az *Oratio Dominica* 1806-ban készült, mint első példája annak az általános tipografiának, amelyért a bekövetkezett halála folytán be nem fejezett *Manuale tipografico*-jában küzdött.

155 nyelven közölte benne a Miatyánkot, 215 különböző betű-típus fölhasználásával. Volt köztük 108 római, 36 görög, 68 ázsiai, 13 afrikai. Az egész művön kizárólagosan BODONI dolgozott. (L. a 2-ik képet).

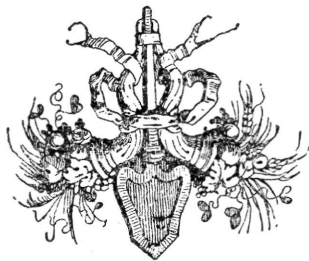
Az 1813. nov. 30-án bekövetkezett halála megakadályozta abban, hogy a már említett *Manuale tipografico*-n kívül befejezhesse FÉNELON, LAFONTAINE, BOILEAU, RACINE műveinek ív- és negyed-rétű kiadását, amelyet ACHILLES trónörökös részére MURAT király rendelt nála.

A *Manualé*-jét, öt évvel halála után, özvegye adta ki két kötetben. A Bevezetést képező *Discorso* tartalmazza BODONI művészeti végrendeletét. Kimondja benne, hogy a nagyretű díszkiadások előnyben részesítendőek a kicsinyekkel szemben: «... I maneschi volumi e di picciol prezzo facilmente si logorano, si trascurano, si smarriscono, mentre i grossi e magnifici, più custoditi, men mossi, colla maggior forza della carta loro più lungamente sostenendo la sorda lima degli anni, si conservan molti

secoli.» Ajánlja továbbá a diszító motívumoktól mentes szöveget: «... quanto più un libro è classico, tanto più sta bene che la bellezza dei caratteri vi si mostri sola: la quale insomma è poi quella in cui la gloria dell'arte sovrانamente spicca e consiste.» A papiros ne legyen kellemetlen a szemnek. A tinta fekete legyen. De mindenekfölött a betű-típusok szabályosak legyenek és a szedésük kifogástalan: «Tanto più bello sarà un carattere, quanto avrà più *regolarità*, *nettezza*, *buon gusto e grazia*. Ma perchè faccia di sè bella mostra e campeggi bene sulle pagine, d'uopo è inoltre che siavi diligentemente schierato in rette uguagliatissime linee, non folte, nè in proporzione dell' altezza loro troppo rare, lasciando in ciascuna linea, come fra squadra e squadra, fra parola e parola, distanze eguali... Nè solo si vuol badare che niuna lettera s'incontri rotta o mancante o d'inchiostro piena o sozza di sbavature; ma che la tiratura sempre eguale non ponga mai di riscontro due facciate che non paiano d'una medesima stampa.» Mind örökértékű igazságok ezek.

Egy évvel halála után 1814. novemberében KOENIG Frigyes, Angliába vándorolt szász nyomdász föltalálta a hengeres nyomdagépet és a tömegtermelést maga után vonó e találmány egyúttal halálát jelentette a BODONI arisztokratikusan művészi tipografiai irányának. Ennek művészi felfogását a mai tipografia szerencsésen tudja már egyesíteni a modern mechanika előnyeivel és a modern szellemi élet követelményeivel.

ZAMBRA ALAJOS.

3. kép. Záródísz BODONI
műhelyéből.